

KIND, GEZIN EN BUITENWERELD

KIND, *Gezin* en BUITEN WERELD

Oorspronkelijke titel:

The Child, the Family and the Outside World

Text copyright © D. W. Winnicott, 1957, 1964.

First published by Pelican Books in 1964. Reprinted in Penguin Books 1991.

Published in Penguin Classics 2021.

A large part of the material in this book was originally published
in two volumes – *The Child and the Family* and *The Child and
the Outside World* (1957) – by Tavistock Publications Limited.

This translation was realised with the kind support of the Winnicott Trust.

For more information about Winnicott's work, please visit

<http://squiggle-foundation.org>

The moral right of the author has been asserted.

D. W. Winnicott

*Vertaald door
Kasper Demeulemeester*

DEEL I

MOEDER EN KIND

Een mannelijke kijk op moederschap

Om te beginnen zal je misschien opgelucht zijn te horen dat ik je niet ga vertellen wat je moet doen. Ik ben een man, dus ik kan nooit echt helemaal weten hoe het voelt om daar in dat wiegje een stuk van mezelf te zien liggen, een deel van me dat nu los van me leeft, terwijl het anderzijds van me afhankelijk is en opgroeit, stap voor stap, tot een individu. Alleen een vrouw kan dit beleven, en misschien kan zelfs alleen een vrouw zich inbeelden hoe het is om dit te beleven, als ze om de een of andere reden zelf geen kinderen heeft.

Wat heb ik dan te bieden, als ik niet van plan ben om instructies te geven? Ik ben het gewend dat moeders met hun kinderen naar mij komen. Op dat moment bevindt hetgeen we willen bespreken zich voor onze ogen: de baby. Hij of zij hupt heen en weer op de knieën van de mama, probeert dingen vast te grijpen op mijn tafel, klautert naar beneden en kruipt wat in het rond. Hij of zij klimt op de stoelen, trekt boeken uit de kasten of houdt zich stevig vast aan de benen van mama. Doodsbang voor de dokter in het wit die zeker een monster is dat kinderen opeet als ze braaf zijn en nog veel ergere dingen doet als ze dat niet zijn. Een wat ouder kind zal misschien aan een tafeltje apart zitten tekenen terwijl zijn moeder en ik proberen de geschiedenis van zijn ontwikkeling bij elkaar te puzzelen, om te kijken waar het eventueel verkeerd is kunnen gaan. Met zijn ene oor luistert het kind mee naar het gesprek, om zeker te zijn dat ook wij ons gedragen, maar tegelijk communiceert het met mij, via de tekeningen waar ik af en toe een blik op werp.

Hoe vanzelfsprekend is dat alles in vergelijking met de taak die mij hier nu wacht: *een* baby en *een* klein kind oproepen, puur uit mijn verbeelding en mijn ervaring! En toch heb jij het ook ooit net zo moeilijk gehad; als ik er nu niet in slaag met jou te

communiceren, wat moet jij dan niet gevoeld hebben toen je een baby had van een paar weken oud, zonder een idee te hebben wat er al dan niet was om mee te communiceren? Probeer je eens te herinneren hoe oud je baby was toen hij of zij je voor het eerst als een persoon zag, en hoe het kwam dat je op dat moment zo zeker was dat jullie twee personen waren die met mekaar communiceerden. Praten met elkaar kon je niet, want in welke taal zou je dat gedaan hebben? Nee, je was op dat moment bezig met het lichaam van je kindje, en het deed je plezier daarmee bezig te zijn. Je wist perfect hoe je het moest oppakken, hoe je het moest neerzetten, wanneer het even met rust te laten en de wieg voor jou het werk te laten doen. Je wist exact hoe je de baby moest kleden zodat die zich goed voelde en het niet te warm of te koud had. Dat alles wist je eigenlijk allang, van toen je zelf als klein meisje met poppen speelde. Op andere momenten deed je specifieke dingen: eten of een badje geven, luiers verversen, knuffelen. Soms plaste de deugniet je helemaal onder en zelfs dat vond je niet zo erg. Eigenlijk waren het net al deze dingen die het voor jou bevestigden: ik ben een vrouw en een gewone, toegewijde moeder.

Ik vertel je dit alles omdat ik niet zou willen dat je denkt: wat weet die man, die daar zo rustig en ver van het dagelijkse leven zijn teksten schrijft, nu van het lawaai en de geur en de verantwoordelijkheid van het zorgen voor een kind? Ik weet dat de moeder echte dingen meemaakt, voelt en dat ze die ervaringen voor geen geld ter wereld zou willen missen. Als we elkaar tot hiertoe begrijpen zal je misschien verder ook willen horen wat ik je wil vertellen over gewoon een goede moeder zijn die de eerste stappen van een menselijk leven in de wereld mogelijk maakt en in goede banen leidt. Ik kan je misschien niet vertellen wat je moet doen, maar ik kan het wel hebben over de betekenis van dit alles.

De dagdagelijkse dingen die jij spontaan doet, zijn erg belangrijke dingen. Het mooie eraan is dat je er helemaal niet slim voor hoeft te zijn, je hoeft er zelfs niet over na te denken. Je was misschien een ramp in wiskunde op school, en misschien

gingen al je vrienden wel naar de universiteit, maar kon jij geen enkel enthousiasme voor boeken opbrengen, en dus lukte het niet op school en haalde je je diploma niet. Of misschien zou het allemaal anders uitgedraaid zijn als je niet net vlak voor het eindexamen ziek was geworden. Of misschien ben je net heel slim. Het is niet van belang, en het heeft niets te maken met het feit of je een goede moeder bent of niet. Als een kind met een pop kan spelen, kan jij een gewoon goede, toegewijde moeder zijn en volgens mij ben je dat meestal ook. Is het niet verwonderlijk dat iets dat zo uitzonderlijk belangrijk is zo weinig te maken heeft met intelligentie?

Om mensenkinderen te laten opgroeien tot gezonde, onafhankelijke, sociale volwassenen, is het van het grootste belang dat ze een goede start hebben in hun leven. Deze goede start wordt verzekerd door de natuur, in de vorm van de band tussen moeder en kind. Die band noemen we liefde. Dus als jij van je baby houdt, krijgt hij of zij al een goede start.

Daar moet ik wel meteen aan toevoegen dat ik met liefde niet sentimentaliteit bedoel. We kennen allemaal wel iemand die niet kan stoppen met zeggen 'hoe gek ie is op baby's'. Je kan je de vraag stellen of die persoon wel echt van baby's houdt. Moederliefde is geen sprookje. Er zit wat bezitterigheid in, verlangen, zelfs wat 'is het daar nu weer', er zit wat gulheid in, en macht en bescheidenheid. Maar sentimentaliteit heeft er hoegenaamd niets mee te maken en is vaak zelfs onverdraaglijk voor moeders.

Nu kan het best zo zijn dat jij een gewone, toegewijde moeder bent en dat je het fijn vindt dat te kunnen zijn zonder erover te moeten nadenken. Kunstenaars zijn ook vaak de mensen die het minst plezier scheppen in nadenken over kunst en de bedoeling van kunst. Als jij als moeder liever vermijdt om over de dingen na te denken, moet ik je waarschuwen: in dit boek gaan we het hebben over de dingen die een toegewijde moeder doet door gewoon zichzelf te zijn. Sommigen gaan misschien graag wat dieper in op wat ze doen. Sommigen van jullie hebben misschien al grotere kinderen die naar school gaan maar willen graag even stilstaan bij alles wat ze de voorbije jaren goed gedaan hebben, en hoe ze zo de basis hebben gelegd voor de ontwikkeling van

Beetje bij beetje: de wereld

Als je naar filosofische discussies luistert, zal het je misschien opvallen dat het er vaak over gaat wat echt is en wat niet. Eén kant van de discussie zal volhouden dat wat echt is, is wat je kan aanraken, zien of horen. De andere kant zal dat tegenspreken en zeggen dat hetgeen je voelt echt is, zoals nachtmerries of je haat tegen de man die voorsteekt in de rij aan de kassa. Lijkt me best een ingewikkelde kwestie, niet? En wat maakt dit nu uit voor een mama die voor haar baby zorgt? Hopelijk kan ik dat in dit hoofdstuk duidelijk maken.

Moeders met baby's moeten omgaan met een situatie die steeds verandert en evolueert: in het begin kent de baby de wereld niet, en als hun taak erop zit, is hun baby opgegroeid tot een persoon die de wereld kent, een manier kan vinden om erin te leven en zelfs een rol kan spelen in hoe die wereld is. Wat een fantastische ontwikkeling is dat toch!

Ik ben zeker dat je wel mensen kent in je omgeving die het moeilijk hebben met hun relatie tot de dingen die we echt noemen. Dat zijn mensen die niet het gevoel hebben dat de dingen echt zijn. Ook jij en ik vinden dingen soms echter dan op andere momenten. Af en toe hebben we allemaal wel eens dromen die echter aanvoelen dan de realiteit. Maar voor sommige mensen is hun verbeeldingswereld zoveel werkelijker dan wat we de werkelijkheid noemen, dat ze er helemaal niet goed in slagen om een leven uit te bouwen.

Misschien moeten we ons de vraag stellen hoe het komt dat je als gewone, gezonde mens op elk moment kan zeggen wat voor jou als echt aanvoelt, en wat er imaginair is en enkel bestaat in je eigen hoofd. Waarom zitten we zo in elkaar? Het is natuurlijk een groot voordeel om zo te zijn, omdat we dan onze verbeelding kunnen gebruiken om de werkelijkheid opwindender te maken en de dingen uit de realiteit kunnen gebruiken om onze verbeelding te voeden. Zijn we gewoon zo geworden? Wel,

wat ik graag wil uitleggen is hoe we niet zomaar zo worden. We worden zo omdat we aan het begin een moeder hebben die ons beetje bij beetje laat kennismaken met de wereld.

Hoe zijn kinderen wanneer ze twee, drie, vier jaar oud zijn? Wat kunnen we zeggen over de kijk op de wereld van een peuter? Voor een peuter is elke situatie enorm intens. Als volwassenen bereiken we nog slechts heel zelden die speciale momenten waarop ons gevoel zo wonderlijk intens is als toen. Daarom is alles welkom dat ons helpt om die toestand nog eens te bereiken zonder ons bang te maken.

Voor sommigen zal dit muziek of kunst zijn, voor anderen een voetbalmatch, uitgaan en dansen of een glimp opvangen van de koning. Gezegend zijn diegenen wier voeten stevig op de grond staan zonder het vermogen te verliezen om te genieten van intense ervaringen, al was het maar in de vorm van gedroomde en herinnerde dromen.

Het leven van een klein kind, en zeker dat van een baby, is niet meer dan een reeks verschrikkelijk intense ervaringen. Je hebt bijvoorbeeld zeker al gemerkt wat er gebeurt wanneer je zijn spel verstoort: je leert dat je beter eerst kan aankondigen dat je dat gaat doen, zodat het kind de tijd krijgt om het spel af te ronden en zo jouw verstooring te verdragen. Een speelgoedje dat je kindje krijgt van een oom of tante is een stukje van de echte wereld, dat toch, wanneer het op de juiste manier, het juiste moment en door de juiste persoon werd gegeven een betekenis kan krijgen die wij zouden moeten kunnen begrijpen en toelaten. Misschien kunnen we ons herinneren dat we zelf ook zulk een stuk speelgoed hadden en wat dat toen voor ons betekende. Hoe gewoontjes ziet ons speelgoed er nu uit, in de kast of op de schouw! Een kind van twee, drie, vier jaar leeft in twee werelden tegelijk. De wereld die we allen delen met het kind is voor hem of haar ook de wereld van het imaginaire, die het extra intens kan ervaren. Dat komt omdat wij in de omgang met een kind van die leeftijd niet van dat kind eisen dat het een exacte beschrijving van de externe wereld kan geven. De voeten van een kind hoeven, om zo te zeggen, niet de hele tijd stevig op de grond te staan. Als een klein meisje zegt dat ze wil vliegen, zeggen we niet 'kinderen kunnen niet vliegen',

maar tillen we haar op en dragen haar boven ons hoofd en zetten haar boven op de kast, zodat ze het gevoel heeft dat ze net als een vogel naar haar nest gevlogen is.

Een kind zal immers maar al te snel ontdekken dat er geen magische truc is om te kunnen vliegen. Hoogstwaarschijnlijk houd je in je dromen nog een restje over van het gevoel te kunnen vliegen, of zullen er dromen zijn waarin je heel grote stappen kan zetten. Sprookjes als *De Zevenmijslaarzen* of *Het Vliegend Tapijt* zijn bijdragen van volwassenen aan dit onderwerp. Wanneer een kind een jaar of tien is, zal het ver- en hoogspringen oefenen en proberen verder en hoger te springen dan de andere kinderen. Dat is dan wat er buiten onze dromen nog rest van dat hevige, acute gevoel dat verbonden is met het idee van vliegen – een idee dat zo spontaan kwam toen je drie was.

Het punt is dat je de werkelijkheid niet mag opdringen aan een kind. Zelfs wanneer een kind vijf of zes is, zouden we dat normaal gezien niet mogen doen, omdat een kind van die leeftijd spontaan een wetenschappelijke interesse ontwikkelt voor de wereld die de volwassenen 'echt' noemen. Ook deze echte wereld heeft veel te bieden, zolang het aanvaarden ervan niet inhoudt dat de innerlijke verbeeldingswereld moet opgegeven worden.

Het is perfect legitiem voor een kind om die innerlijke wereld zowel aan de binnen- als aan de buitenkant te beleven. Dat wil zeggen dat wanneer we met kinderen spelen, we de verbeeldingswereld van het kind binnengaan en zo op een andere manier deel uitmaken van diens innerlijke ervaringen.

Neem nu een jongen van drie. Een vrolijk kind, dat de hele dag speelt, alleen of met andere kinderen, flink kan zitten aan tafel en eet zoals de grote mensen. Overdag begint hij er vrij goed in te slagen om de echte dingen en hetgeen we de verbeelding van het kind noemen van elkaar te onderscheiden. Maar wat beleeft hij 's nachts? 's Nachts slaapt hij en droomt hij, ongetwijfeld. Soms wordt hij huilend wakker. Zijn moeder springt uit haar bed, gaat zijn kamer binnen, knipt het licht aan en wil het kind in haar armen nemen. Is de jongen blij? Allerminst! Hij roept: 'Ga weg, heks! Ik wil mijn mama!' Zijn droomwereld heeft zich uitgebreid naar wat we de echte wereld noemen. Een hele tijd lang, wel een minuut of twintig,

zit er voor de mama niets anders op dan te wachten, omdat ze voor het jongetje een heks is. Dan slaat hij plots zijn armen rond haar hals en klemt zich aan haar vast alsof ze nog maar net binnengekomen is, en nog voor hij haar kan zeggen dat ze van die bezemsteel moet komen, valt hij weer in slaap, zodat zijn moeder hem weer in zijn bedje kan leggen en zelf weer in haar bed kan kruipen.

Of neem nu dit meisje van een jaar of zeven, een lief meisje, dat je vertelt dat op haar nieuwe school de kinderen *tegen haar* zijn, dat de juf verschrikkelijk is en het altijd op haar gemunt heeft, haar altijd als voorbeeld gebruikt en haar belachelijk maakt. Natuurlijk kan je naar de school gaan en het hier eens met de leerkracht over hebben. Ik wil zeker niet beweren dat alle onderwijzers perfect zijn, maar ik wil gewoon duidelijk maken dat de kans bestaat dat die leerkracht heel competent en fair op jou zal overkomen en er zelfs mee in zou kunnen zitten dat het meisje zichzelf steeds in de problemen lijkt te brengen.

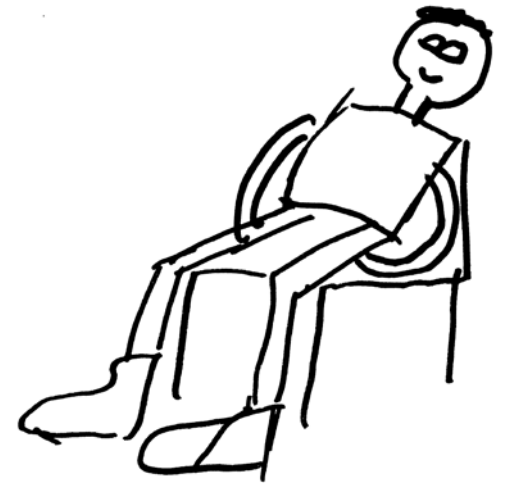
Ook bij dit voorbeeld is het belangrijk om te beseffen hoe kinderen zijn. Er mag niet van hen verwacht worden dat ze exact weten hoe de wereld in elkaar zit. We moeten hen toelaten om iets te hebben dat, als we het over volwassenen zouden hebben, waanvoorstellingen zouden kunnen noemen. Waarschijnlijk kan je het in het geval van dat meisje al helemaal oplossen door de juf eens uit te nodigen bij je thuis. Al snel zou je kunnen merken dat het totaal omgekeerde zich begint af te spelen: het meisje wordt verknocht aan de juf, kijkt enorm op naar haar en wordt bang voor de andere kinderen uit angst de liefde van haar leerkracht te verliezen. Na verloop van tijd gaat dat allemaal wel over.

Als we naar de situatie in een kleuterklas kijken is het moeilijk te zeggen of een kind een leerkracht** leuk gaat vinden op

** In Winnicotts tijd werd de beroepen van kleuterleerkracht en verpleegster (in Engeland) uitsluitend door vrouwen ingevuld. Hij gebruikt in zijn tekst dan ook uitsluitend het voornaamwoord *she*. Ook in onze tijd is het overgrote deel van het verplegend en het kleuteronderwijzend personeel vrouw. Om de mannen in dit beroep niet uit te sluiten en met de hoop op een steeds evenwichtiger wordende genderverdeling in deze beroepen, werden in de vertaling de termen 'kleuterleerkracht' en 'verplegend personeel' gebruikt.

DEEL II

Het gezin

Hoe zit het met vader?

Veel moeders hebben me in mijn functie als dokter al de vraag gesteld: en hoe zit het dan met de vader? Ik ga ervan uit dat het in normale omstandigheden voor iedereen duidelijk is dat het van de moeder afhangt of een vader al dan niet zijn baby leert kennen. Er zijn heel wat redenen waarom het voor een vader moeilijk is om deel te hebben aan het grootbrengen van een kind. Zo is hij bijvoorbeeld niet vaak thuis wanneer de baby wakker is. Vaak vindt een moeder het zelf een beetje moeilijk om te weten hoe ze van die vader gebruik kan maken, zelfs wanneer hij thuis is. Omgekeerd is het evenmin makkelijk om te weten wanneer ze hem liever even uit de buurt heeft. Zo draait het er dikwijls op uit dat het eenvoudiger is de baby in z'n bedje te krijgen voor vader thuiskomt, net zoals dat het geval is voor het koken, het wassen en poetsen. Velen onder jullie zullen het er echter mee eens zijn dat het de relatie in een koppel merkbaar verbetert wanneer ze elke dag de details voor de zorg van hun kindje met elkaar kunnen delen. Die details kunnen voor een buitenstaander misschien onbenullig lijken, maar voor henzelf en de baby zijn ze van het grootste belang. Wanneer een baby een peuter wordt en nadien een kleuter en een kind, wordt het niveau van die details steeds complexer en dat maakt de band tussen vader en moeder alleen maar sterker.

Ik weet dat sommige vaders heel onzeker zijn ten opzichte van hun baby in het prille begin, en dat anderen zelfs nooit enige interesse voor baby's kunnen opbrengen, maar een moeder kan minstens proberen de vader haar te laten bijstaan in de kleine dagdagelijkse taken, zoals hem vragen erbij te zijn wanneer ze de baby een badje geeft, om te helpen of gewoon mee te kijken. Zoals ik al zei hangt het er vooral van af wat je er zelf van maakt.

We mogen ook niet veronderstellen dat het altijd een goede zaak is dat de vader al vroeg in het plaatje voorkomt. Mensen verschillen zo sterk van elkaar. Sommige vaders vinden zichzelf

de beste moeders, wat knap lastig kan zijn. Dat kan vooral storen als de vader binnengewalst komt, een half uur lang de geduldige 'moeder' speelt, om dan weer te verdwijnen en te vergeten dat moeders dag in, dag uit goede moeders moeten zijn, niet een half uurtje per dag. Het is misschien wel zo dat sommige vaders ook echt betere moeders zijn dan hun partners, maar dat maakt hen nog geen moeders en dus zal die situatie op de een of andere manier opgelost moeten worden, zonder de moeder volledig uit beeld te laten verdwijnen. Meestal zijn moeders zelf echt gewoon goede moeders, en kunnen ze de vader een rol geven zoals zij dat zelf gepast vinden.

Als we bij het begin beginnen, zien we dat baby's eerst en vooral hun moeder leren kennen. Vroeg of laat herkennen ze bepaalde aspecten van hun moeder en sommige van die aspecten – dat ze zacht is, en dat ze zoet smaakt – zullen voor altijd met de moeder geassocieerd blijven. Een moeder heeft daarentegen ook 'harde' eigenschappen: ze kan streng zijn, en strikt. Baby's leren haar stiptheid enorm te waarderen eens ze het eten op regelmatige tijdstippen hebben leren accepteren als vervanging van te moeten kunnen eten op elk moment waarop het verlangen naar voeding opduikt. Ik zou zeggen dat een aantal aspecten van de moeder geen essentieel deel van haar alleen uitmaken, maar de baby verbindt ze in z'n geest aan elkaar. Die aspecten trekken uit zichzelf de gevoelens aan die de baby na een tijdje wil beginnen hebben over de vader. Een sterke vader die je kan liefhebben en respecteren is voor een baby dan beter dan een vader die gewoon een aantal aspecten van moeder combineert met wat regels en afspraken, do's-and-don'ts, kortom: dode en starre zaken.

Wanneer de vader in het leven van zijn kind komt als vader, neemt hij een aantal gevoelens over die het kind in eerste instantie voor een aantal aspecten van de moeder had ontwikkeld. Het is een grote opluchting voor de moeder als de vader zo een deel van haar rol kan overnemen.

Laat ons eens kijken of we de verschillende manieren waarop de vader waardevol is van elkaar kunnen onderscheiden. Eerst en vooral is vader in huis nodig om ervoor te zorgen dat moeder

goed in haar vel en in haar geest zit. Kinderen zijn heel gevoelig voor de relatie tussen hun ouders en als alles 'achter de schermen' goed gaat zal een kind de eerste zijn om dit te appreciëren. Kinderen tonen dat dan door het leven voor de ouders makkelijker te maken en sneller tevreden te zijn. Ik vermoed dat dit voor een baby of een klein kind een vorm van 'sociale zekerheid' is.

De seksuele unie tussen vader en moeder is een feit, een onweerlegbaar feit waarrond het kind fantasieën kan ontwikkelen, een rots waar het zich aan kan vasthouden en eens goed tegenaan kan schoppen als dat nodig is. Daarenboven vormt het de natuurlijke basis voor de persoonlijke oplossing van de driehoeksrelatie.

Ten tweede is een vader, zoals ik eerder al zei, noodzakelijk om moeder moreel te steunen bij het uitoefenen van haar gezag, en om het menselijk wezen te zijn dat de orde en de wet vertegenwoordigt die de moeder in het leven van het kind plaatst. Hiervoor moet de vader er niet de hele tijd zijn, maar moet hij wel vaak genoeg verschijnen, zodat het kind weet dat hij echt is en leeft. Een groot deel van de inrichting van het leven van een baby moet door de moeder gedaan worden en kinderen vinden het ook belangrijk dat hun mama in staat is het huishouden te runnen als vader er niet is. Elke vrouw moet effectief in staat zijn om met gezag te spreken en te handelen, maar als ze hier helemaal alleen voor moet instaan, als ze het volledige strenge en strikte element in het leven van haar kind moet vormen, is dat een zwaar gewicht op haar schouders. Het is daarnaast voor kinderen ook gewoon veel makkelijker om twee ouders te hebben, omdat het zo een van beiden graag kan blijven zien terwijl het even de ander haat. Dit alleen al heeft een rustgevende invloed. Soms zie je een kind zijn moeder schoppen en slaan en heb je het gevoel dat als de vader er was, die aanval zich op hem zou gericht hebben, of, eerder nog, het kind de aanval niet zou ondernomen hebben. Af en toe zal een kind iemand haten, en als vader er niet is om het kind duidelijk te maken wanneer het genoeg is geweest, zal het kind de moeder haten, wat een kind kan verwarren, want het is de moeder van wie het het meest fundamenteel houdt.